
AKDENİZ ÜLKELERİNDE TURİZM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Analysis of the Relationship Between Tourism and Economic Growth in the Mediterranean Countries

Dilek ŞAHİN¹

Geliş:22.06.2017 / Kabul:05.10.2017

DOI: 10.29029/busbed.323103

Öz

Bu çalışmanın amacı, Akdeniz ülkelerinde turizm ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada 2000-2015 dönemi ele alınarak panel veri yöntemi kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi temsil eden kişi başına gelir artışı değişkeni kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak uluslararası turizm gelirleri, gayri safi sermaye oluşumu, kamu tüketim harcaması, işgücüne katılım oranı ve ortaöğretimde okullaşma oranı değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda, kamu tüketim harcaması ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ele alınan diğer değişkenler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Analiz sonuçları, turizmin ekonomik büyümeyi arttırdığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekonomik Büyüme, Akdeniz Ülkeleri, Panel Veri Analizi.

Abstract

The aim of this study is to analyse the relationship between tourism and economic growth in the Mediterranean countries. In this context, panel data method was used considering the period of 2000-2015 in this study. As a dependent variable,

1 Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, E-mail: dilek58sahin@hotmail.com.

the variable of per capita income growth that represents economic growth was used. As an independent variable, the variables like international tourism revenues, gross capital formation, government final consumption expenditure, labour force participation rate and school enrollment secondary education were used. As a result of the analysis, it was found that there was a negative and statistically significant relationship between government final consumption expenditure and economic growth. While there was a positive and statistically significant relationship between economic growth and other discussed variables. The result of the analysis have shown tourism increases economic growth.

Keywords: *Tourism, Economic Growth, Mediterranean Countries, Panel Data Analysis.*

1.Giriş

Turizm sektörünün 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisinde en hızlı gelişen sektör olduğu görülmektedir. Ülkeler açısından turizm sektörü bacasız sanayi olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde turizm ekonomik gelişme için itici bir unsur olarak görülürken; gelişmiş ülkeler ekonomik dengelerini koruyabilmek için turizmi dengeleyici bir faktör olarak görmektedirler. Bu nedenle ülkeler bu sektöre önemli yatırımlar yaparak sektörün gelişimi için önemli plan ve politikalar benimsemektedir (Şahin, 2015: 2). Günümüzde bireylerin sosyo-ekonomik ve kültür düzeylerinin artması, turizm talebinde artışı da beraberinde getirmiştir. Artan ekonomik refah, ulaştırma sektörünün gelişmesi, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sanayileşme sonucu ortaya çıkan yeni toplumsal örgütlenme ve aile yapısındaki değişme gibi faktörlerin turizm sektörünün gelişmesini etkilediği görülmektedir (Balıkçioğlu ve Oktay, 2015: 114).

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun turizm sektörünün ülkelerin ekonomik gelişiminde önemli bir payı bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların yetersiz oluşu, yeterli ihracat olanaklarının ve kaynaklarının olmaması, gerekli olan döviz gelirlerinin ucuz ve zahmetsiz bir şekilde elde edilmesi konusunda turizmin önemi her geçen gün hızla artmaktadır. Ayrıca turizm gelirlerinden elde edilen dövizin maliyeti, üretildiği yerde tüketildiği ve teşvikler açısından da daha ayrıcalıklı bir sektör olduğu düşünüldüğünde ekonominin diğer sektörlerindeki ihraç ürünlerine oranla turizm ürününün ihracat maliyeti daha düşük olmaktadır. Bu nedenle, uluslararası ticarete petrolden sonra ikinci sırayı turizm almaktadır (Bahar ve Kozak, 2014:155-156).

Bu çalışmanın amacı, ele alınan 20 Akdeniz ülkesinde (Arnavutluk, Cezayir, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Lübnan, Libya, Malta, Portekiz, Sırbistan, İspanya, Tunus, Türkiye ve Makedonya) turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu bağlamda

çalışmada 2000-2015 dönemi ele alınarak panel veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Veri seti ve yöntemin yer aldığı üçüncü bölümün ardından bulgular ve değerlendirmelerin yer aldığı dördüncü bölüme yer verilmiştir. Son olarak çalışma sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

2.Literatür Taraması

Literatürde turizm ve ekonomik büyüme ilişkisini farklı yöntemler kullanarak ampirik anlamda araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bahar (2006), 1963-2004 yılları arasında turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi VAR modeli kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları, turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca eşbütünleşme testinde iki değişken arasında uzun dönemde karşılıklı ilişkinin bulunduğu görülmüştür.

Yavuz (2006), Türkiye’de 1992Q1-2004Q4 dönemlerinde turizm gelirlerindeki artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Analiz sonuçları turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermiştir.

Başka bir çalışmada Çetintaş ve Bektaş (2008), 1964-2006 dönemleri arasında Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, kısa dönemde iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermiştir. Uzun dönemde ise turizmin ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu görülmüştür. Ayrıca Granger nedensellik testi, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Bahar ve Baldemir (2008), Türkiye’de uluslararası ticaret ve uluslararası turizm arasındaki ilişki 1980 ve 2005 yılları arasındaki ihracat ve turizm verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucu, turizmden ihracata doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Bu da turizm değişkeni ile ihracat değişkeni arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Yapılan başka bir çalışmada, Mahmoudinia vd., (2011) tarafından 1995-2007 dönemleri arasında seçilen 17 MENA ülkesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Panel veri yönteminin kullanıldığı çalışmada, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ve kısa dönemde iki yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca döviz kurundan ekonomik büyüme ve turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Eeckels vd., (2012), 1976-2004 dönemleri arasında Yunanistan'da uluslararası turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. VAR analizi sonuçları, turizm öncü ekonomik büyümeyi destekler nitelikte olup, turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Srinivasan (2012), 1969-2009 dönemleri için turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Sri-Lanka için analiz edilmiştir. ARDL sınır testinin uygulandığı çalışmada, turizmin kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Yapılan başka bir çalışmada Çoban ve Özcan (2013), Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi 1963-2010 dönemi için analiz etmiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada, kısa dönemde iki değişken arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmazken; uzun dönemde turizmin ekonomik büyümenin önemli bir nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını onaylamıştır.

Bu konuda yapılan başka bir çalışmada Jayathilake (2013), Sri-Lanka'da ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkiyi 1967-2011 dönemleri arasında analiz etmiştir. Eşbütünleşme testi ve nedensellik analizinin yapıldığı çalışmada; gayrisafi yurtiçi hâsıla, uluslararası turist girişleri, reel efektif döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Sonuç olarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca elde edilen bulgular turizme dayalı büyüme hipotezini destekler nitelikte olup, gelişmekte olan ülkelerde turizmin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini göstermiştir. Granger nedensellik testi, turist girişlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Aslan (2014), Akdeniz ülkelerinde turizmdeki gelişmelerle ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1995-2010 dönemi için panel Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, Portekiz'de turizmdeki gelişmelerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca İspanya, İtalya, Tunus, Kıbrıs, Hırvatistan, Bulgaristan ve Yunanistan'da ekonomik büyümeden turizmdeki gelişmelere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Yine çalışma sonuçları Akdeniz ülkelerinin bir kısmında, turizm öncülüğünde büyüme hipotezinin desteklendiğini göstermiştir.

Balıkçoğlu ve Oktay (2015), Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2003Q1-2014Q2 dönemleri için analiz edilmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile incelenmiş olup, ekonomik büyümeden turizme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Yapılan başka bir çalışmada, Saleh vd., (2015), 3 Orta Doğu ülkesinde (Bahreyn, Ürdün, Suudi Arabistan) turizmin ekonomik büyümeye katkısı analiz edilmiştir. 1981-

2008 döneminin analiz edildiği çalışmada, turizm gelirleri, eğitim yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve sabit sermaye oluşumu değişkenleri kullanılmış ve panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları turizm sektöründeki büyüme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermiştir.

Seghir vd., (2015), 1988-2012 dönemleri arasında 49 ülkede turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel eşbütünleşme ve panel Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Çalışma sonuçları turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Topallı (2015), 1963-2011 dönemleri için Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada Johansen eşbütünleşme testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermiştir. VECM modeline dayalı Granger nedensellik testi sonuçları turizminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ancak Toda Yamamoto nedensellik yönteminden elde edilen sonuçlar ise Türkiye’de turizminden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı görülmüştür.

Alhowaish (2016), Körfez İşbirliği ülkelerinde turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1995-2012 dönemleri arasında analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda turizminin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, bu ülkelerin tamamında ekonomik büyümeden turizme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Simundic vd., (2016), Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde 2000-2014 dönemlerinde uluslararası turizm gelişmeleri ve ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmada dinamik panel veri yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında, turizmdeki gelişmelerin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görülmüştür. Ayrıca analiz sonuçlarında, yatırım harcamaları, kamu tüketimi, ticari açıklık, beşeri sermaye ve politik istikrarın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2000-2015 dönemleri için analiz edilmiştir. Analiz, “Arnavutluk, Cezayir, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Lübnan, Libya, Malta, Portekiz, Sırbistan, İspanya, Tunus, Türkiye ve Makedonya’nın yer aldığı 20 Akdeniz ülkesi için yapılmıştır.

Söz konusu ilişkiyi analiz etmek üzere dinamik panel veri yöntemlerinden olan ve Arellona ve Bover (1995) tarafından geliştirilen sistem GMM (Genelleştirilmiş

Momentler Metodu) tahminci yöntemi kullanılmıştır. Dinamik panel yaklaşımı çerçevesinde sistem GMM yaklaşımına göre, turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek üzere çalışmada kullanılan değişkenler (1) nolu Eşitlikte gösterildiği gibi modellenmiştir:

$$PGDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 TUR_{it} - 1 + \beta_2 GSF_{it} + \beta_3 KTH_{it} + \beta_4 İSZ_{it} + \beta_5 OKL_{it} + \eta_{it} + \gamma_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

$$PGDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 TUR_{it} - 1 + \beta_2 GSF_{it} + \beta_3 KTH_{it} + \beta_4 İSZ_{it} + \beta_5 OKL_{it} + \eta_{it} + \gamma_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Bu eşitlikte η_i gözlenemeyen bireysel etkileri, γ_i gözlenemeyen zamana özgü etkileri, ϵ_i hata terimi bileşenlerini ifade etmektedir. Modelde η_i ve γ_i sabit olduğu kabul edilmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlere tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Gösterge	Kısaltma	Beklenen İşaret	Kaynak
Ekonomik Büyüme	Kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla artışı (yıllık %)	PGDP		Dünya Bankası (WDI)
Turizm Talebi	Turizm gelirlerinin ihracat içindeki % Payı	TUR	+	
Yatırımlar	Gayri safi sermaye oluşumu (GSYH %)	GSF	+	
Kamu Harcaması	Kamu tüketim harcamaları (% GSYH)	KTH	+/-	
Beşeri Sermaye	İşgücüne Katılım Oranı (15+)	İSZ	+	
	Ortaöğretimde okullaşma oranı (brüt)	OKL	+	

4. Bulgular ve Değerlendirmeler

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait temel tanımlayıcı istatistikler tablo 2’de sunulmuştur. Tablo 2’de değişkenlere ait minimum ve maksimum değerleri ile ortalama ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Buna göre 2000-2015 dönemleri arasında Akdeniz ülkelerinde kişi başına düşen gelirin en yüksek değeri %11.18 iken en düşük değer % -62.21 olarak gerçekleşmiştir. Turizm gelirleri ortalama olarak 19.81973 düzeyinde gerçekleşirken ilgili değişkenin en düşük değeri %0.15 en yüksek değeri de %74.75 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka değişken sermaye birikiminin ortalaması 23.17 düzeyinde gerçekleşirken ilgili değişkenin en düşük değeri %9.51 en yüksek değeri de %51.14 olarak gerçekleşmiştir. Gayri safi sermaye oluşumu ortalaması 23.17 düzeyinde gerçekleşirken en düşük değeri %9.51 olurken en yüksek değeri %51.14 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kamu harcama değişkeninin ortalaması 17.94 düzeyinde gerçekleşirken ilgili değişkenin en düşük değeri %9.45 en yüksek değeri %26.52 olarak gerçekleşmiştir. Yine, işgücüne katılım oranının değişkeninin ortalaması 51.94 düzeyinde gerçekleşirken ilgili değişkenin en düşük değeri %39.9 en yüksek değeri %64.35 olarak gerçekleşmiştir. Okullaşma oranı

değişkeninin ortalaması 93.89 düzeyinde gerçekleşirken ilgili değişkenin en düşük değeri %61.2 en yüksek değeri %131.08 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
PGDP	316	1.66038	4.826276	-62.21	11.18
TUR	301	19.81973	15.01173	0.15	74.75
GSF	312	23.17715	6.240137	9.51	51.14
KTH	311	17.94341	3.815942	9.45	26.52
İSZ	320	51.94488	6.246744	39.9	64.35
OKL	263	93.8903	12.85001	61.2	131.08

Dinamik panel analizlerinde “Fark GMM” ve Sistem GMM” olmak üzere iki temel GMM tahmincisi kullanılmaktadır. Birinci fark GMM tahmin yöntemi yatay-kesitlerin spesifik etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla her bir denklemin birinci farkının tahmin edilmesi esasına dayanmakla birlikte, araç değişkenler olarak açıklayıcı değişkenlerin bir gecikmeli düzey değerlerini kullanmaktadır. Sistem GMM yaklaşımında ise, fark denklemleri ile düzey denklemleri birleştirilmektedir. Bu nedenle sistem GMM yönteminin tahmin gücünün daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada dinamik panel veri modellerinin tahmininde yaygın olarak kullanılan sistem GMM yaklaşımı tercih edilmiştir.

Turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada öncelikle sistem GMM tahmincilerinin tutarlılığını test etmek için Wald testi, Sargan testi ve Arellano ve Bond testi uygulanmıştır. Modelin bir bütün olarak anlamlılığını test eden Wald testi modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Sargan testi ise istenildiği gibi araç değişkenlerin içsellik sorunu taşımadığı diğer bir ifadeyle dışsal olduklarını dolayısıyla araç değişkenlerin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca modelde 1. dereceden ve 2. dereceden otokorelasyonun varlığı sınanmış ve AR(1) test istatistiği negatif ve anlamlı; AR(2) test istatistiğinin ise anlamsız olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre 1. dereceden otokorelasyonun varlığı doğrulanırken, 2. dereceden otokorelasyonun söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3’de görüldüğü üzere; modelden elde edilen tahmin sonuçlarına göre, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri, turizm gelirleri, sermaye oluşumu, kamu harcaması, işgücüne katılım oranı ve okullaşma oranı değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımlı değişkenin, gecikmeli değeri ile pozitif ve istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Turizm gelirleri ile bağımlı değişken ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu

görülmüştür. Sermaye oluşumu, işgücüne katılım oranı, orta öğretimde okullaşma oranı ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Modelde ulaşılan sonuç turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi arttırdığını göstermektedir.

Tablo 3: Modelin Tahmin Sonuçları

PGDP	Model Sonuçları
$PGDP_{t-1}$	0.1761471 (0.006)*
TUR	0.507477 (0.0374)*
GSF	0.2247083 (0.000)*
KTH	-0.9656521 (0.000)*
İSZ	0.2309845 (0.302)*
OKL	0.1108643 (0.017)*
Wald X^2	74.38 (0.000)
Sargan X^2	181.1643 (1.000)
AR(1)	-3.6279 (0.000)
AR(2)	-2.5784 (0.990)
Ülke Sayısı	20

Not: *, %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler Z değerleridir.

Sonuç

Ülkelerin temel amaçları arasında toplumsal refahı artırarak ekonomik büyümeyi sağlamak gelmektedir. Ancak ülkelerin farklı üretim faktörlerine sahip olmaları özellikle ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde finansman problemini ön plana çıkartmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde turizm sektörünün ülkelerin kısa sürede ve daha az kaynak kullanarak döviz temin edebilecekleri bir sektör olduğu söylenebilir.

Esasında turizm dünya genelinde hızla gelişen bir sektördür. Sektör, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kazanım elde etmesini sağlayan en önemli hizmet sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bugün gelinen noktada turizm birçok ülke ve bölge için ulusal gelirin en önemli kaynağıdır. Turizm sektörü ekonomik

büyümeye katkı yanı sıra sağladığı döviz gelirleri ile dış açıkların kapatılması ve ödemeler bilançosunun iyileştirmesi özelliği ile ülke ekonomileri için son derecede önemlidir. Ayrıca turizm yeni istihdam olanakları yaratma özelliği ile işsizlik oranının yüksek olduğu ülkeler açısından önemli bir sektör konumundadır.

Akdeniz ülkelerinde turizm ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme; bağımsız değişken olarak turizm gelirlerinin ihracat içindeki % payı, sermaye birikimi, kamu tüketim harcamaları, işgücüne katılım oranı ve orta öğretimde okullaşma oranı değişkenleri kullanılmıştır. Panel veri yönteminin kullanıldığı çalışmada 2000-2015 dönemi arası ele alınmıştır. Analiz sonuçları; turizm gelirleri, sermaye oluşumu, işgücüne katılım oranı ve orta öğretimde okullaşma oranı değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Buna karşılık kamu tüketim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular doğrultusunda, turizm gelirlerinin ekonomik büyümenin artırılmasında önemli olduğu görülmüştür.

Dünyada hızlı bir gelişme trendi gösteren turizm sektörünün Akdeniz ülkelerinde de dünyadaki gelişmelere paralel olarak hızlı bir gelişme trendi gösterdiği görülmektedir. Dünya genelinde yükselen refah düzeyine bağlı olarak, seyahate ayrılan gelirin ve ulaşım olanaklarının artmasıyla birlikte turizm sektörünün ekonominin diğer sektörlerine oranla çok daha fazla büyüyeceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda, politika yapımcıların turizm sektörünü destekleyerek daha fazla turizm geliri elde edilmesi yönünde politikalar geliştirmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Alhowaish, Abdulkarim (2016). "Is Tourism Development a Sustainable Economic Growth Strategy in the Long Run?. Evidence from GCC Countries. *Sustainability* 8, ss.1-10.
- Aslan, Alper (2014). "Tourism Development and Economic Growth in the Mediterranean Countries: Evidence from Panel Granger Causality Tests". *Current Issues in Tourism*, C.17, Sayı: 4, ss.363-372.
- Bahar, Ozan (2006). "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerinde Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı". *Yönetim ve Ekonomi*, C.13, Sayı:2, ss.138-150.
- Bahar, Ozan., Baldemir, Ercan (2008). "Uluslararası Ticaret ile Uluslararası Turizm Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.10, Sayı:4,ss. 97-111.
- Bahar, Ozan., Kozak, Metin (2014). *Turizm Ekonomisi*, 6.Baskı: Detay Yayıncılık: Ankara.
- Balıkçoğlu, Eda., Oktay, Kutay (2015). "Türkiye'de Turizm Gelirleri ve

- Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kamu Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi”. *Sosyoekonomi*, C.23, Sayı:25, ss.113-125.
- Çetintaş, Hakan., Bektaş, Çetin (2008). “Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.19, Sayı:1, ss.37-44.
- Çoban, Orhan., Özcan, Ceyhun (2013). “Türkiye’de Turizm Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010)”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.8, Sayı:1, ss.243-261.
- Eeckels, Bruno., Filis, George., Lenon, Costas (2012). “Tourism Income and Economic Growth in Greece: Empirical Evidence from Their Cyclical Components”. *Tourism Economics*, C.18, Sayı:4, ss.817-834.
- Jayathilake, Bandula (2013). “Tourism and Economic Growth in Sri Lanka: Evidence from Cointegration and Causality Analysis”. *International Journal of Business, Economics and Law*, C.2, Sayı:2, ss.22-27.
- Mahmoudinia, Davoud., Soderjani, Ehsan., Pourshahabi, Farshid (2011). “Economic Growth, Tourism Receipts and Exchange Rate in MENA Zone: Using Panel Causality Technique”. *Iranian Economic Review*. C.15, Sayı:29, ss.130-146.
- Saleh, Ali., Assaf, George., Ihalanayake, Ranjith., Lung, Sidney (2015). “A Panel Cointegration Analysis of the Impact of Tourism on Economic Growth: Evidence from the Middle East Region”. *International Journal of Tourism Research*, C.17, Sayı:3, ss.209-220.
- Seghir, Guellil., Mostefa, Belmokaddem., Abbas, Sahraoui., Zakarya, Ghouali (2015). “Tourism Spending-Economic Growth Causality in 49 Countries: A Dynamic Panel Data Approach”. *Procedia Economics and Finance*, C.23, ss.1613-1623.
- Simundic, Blanka., Kulis, Zvonimir., Seric, Neven (2016). “Tourism and Economic Growth: An Evidence for Latin American and Caribbean Countries”. *Tourism and Hospitality Industry*, ss.457-469.
- Srinivasan, P., Kumar, Santhosh., Ganesh, L. (2012). “Tourism and Economic Growth in Sri Lanka: An ARDL Bounds Testing Approach”. *The Romanian Economic Journal*, C.15, Sayı:45, ss.211-226.
- Şahin, Dilek (2015). “Turizm Sektörü ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği (1980-2013)”. *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:6, ss.1-15.
- Topallı, Nurgün (2015). “Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: 1963-2011.” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. C.7, Sayı:14, ss.340-352.
- Yavuz, Nilgün (2006). “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi.” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.7, Sayı:2, ss.162-171